

Eelco Beukers (ed.), *Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt* (Hilversum: Verloren, 2007) 2 dln., 606 p. ISBN 9789065509710 (deel 1), ISBN 9789065509727 (deel 2), ISBN 9789065509734 (set 2 delen).

Enkele jaren geleden verscheen de vierdelige *Geschiedenis van Holland*. De Stichting Geschiedschrijving Holland heeft daar in 2007 een vervolg aan gegeven door de publicatie van het boek *Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt*. Een prachtige uitgave in twee banden, voorzien van talloze illustraties. Zeventien specialisten belichten in het boek uiteenlopende thema's rond Holland en het water. Uiteraard komen de voor de hand liggende onderwerpen als landaanwinning, visserij, transport en defensie uitvoerig aan bod. Maar ook wordt er uitvoerig aandacht besteed aan de zorg voor de waterkwaliteit en de opkomst van de kust- en waterrecreatie.

In het verleden zijn bestuurlijke instituties of het landschap vaak het uitgangspunt geweest bij het schrijven van een waterstaatsgeschiedenis. In *Hollanders en het water* vormen de mensen en hun drijfveren echter het uitgangspunt. Hoe gingen de inwoners van Holland om met hun natte leefomgeving? Hoe wisten zij de beloften, die dit landschap in zich had, te verwezenlijken? Volgens het gangbare beeld hebben de Hollanders eeuwenlang eensgezind strijd gevoerd tegen het water. Die gedachte wordt in dit boek echter gecorrigeerd. De Hollandse waterstaatsgeschiedenis blijkt juist opvallend conflictueus. Ruzies en onenigheden lopen als een rode draad door de verschillende bijdragen. Hoogheemraadschappen weigerden bijvoorbeeld de vervulde grachten van de steden te spoelen, boeren protesteerden heftig tegen inundaties in oorlogstijd en steden ruzieden over de aanleg en het gebruik van trekvaarten.

Dat de geschiedenis van het Hollandse waterbeheer niet alleen het verhaal is van eendracht, overleg en overeenstemming, wordt vooral goed duidelijk uit de bijdrage van Milja van Tielhof. Zij plaatst enkele kritische kanttekeningen bij de mythische oorsprong van het poldermodel. Volgens de populaire opvatting werkten de bewoners van het vlakke polderland eendrachtig samen in de strijd tegen het water. Alle belanghebbenden hadden inspraak bij de besluitvorming en men streefde naar consensus. Al die veronderstellingen stoelen echter niet op historisch onderzoek. Integendeel, het lijkt erop dat de elite steeds meer de dienst uitmaakte in de polder.

Hollanders en het water is een fraai overzichtswerk, voorzien van een uitvoerige en beredeneerde bibliografie. De bijdragen zijn weliswaar zeer verschillend van aard, maar geven samen een compleet beeld van de Hollandse waterstaatsgeschiedenis. Toch blijft het boek een beetje hangen op het niveau van een – overigens goede – samenvatting van de laatste stand van het onderzoek. De verschillende bijdragen hadden zeker aan waarde gewonnen wanneer nadrukkelijker was ingegaan op de vraag of en in welke mate de 'eigenheid' van Holland werd bepaald door het water. Ontleenden de Hollanders hun zelfbeeld en zelfbewustzijn aan het water? Belangrijk is ook de vraag wat Holland nu precies onderscheidde van het andere 'watergewest', Zeeland. Waarom konden Amsterdam en Rotterdam uitgroeien tot belangrijke havensteden en bleven de Zeeuwse havens achter? Misschien was het goed geweest als sommige auteurs, om deze vragen te beantwoorden, eens wat vaker over de provinciale grenzen hadden gekeken. Dat het water sommige Hollandse plaatsen wel degelijk een eigen karakter verschafte, blijkt onder andere uit de mooie bijdrage van Louis Sicking over de Hollandse zeevisserij en walvisvaart tot 1857. Hij beschrijft dat in de vissersplaatsen aan de kust het merendeel van de mannelijke bevolking een groot deel van het jaar op zee verbleef. Dat had zijn weerslag op de positie van

vrouwen in deze plaatsen. Zij moesten zorgen voor eigen inkomsten om het gezin draaiende te houden.

Dit boek toont in ieder geval aan dat de Hollandse waterstaatsgeschiedenis, zeker als het gaat om de twintigste eeuw, zich niet beperkt tot Holland alleen. De oplossingen voor allerlei problemen rond het beheer en gebruik van water moeten steeds meer op nationaal en internationaal niveau worden gevonden. De kustverdediging is een taak geworden van de rijksoverheid, vissers krijgen steeds meer te maken met Europese regelgeving en waterleidingbedrijven fuseren en vergroten hun afzetgebied ook buiten de provinciegrenzen. Ondertussen neemt de betrokkenheid van de Hollanders bij het water steeds meer af, zo laat Guus Borger zien in de slotbeschouwing van het tweede deel. Polderbesturen, waterschappen en hoogheemraadschappen vervulden lange tijd een belangrijke publieke functie, terwijl de besturen slechts gevormd werden door een kleine groep mensen. Vandaag de dag kan iedere Hollander, door het uitbrengen van zijn stem, invloed uitoefenen op het beleid. De belangstelling is echter minimaal. Om met Borger te spreken: de waterrat is een landrot geworden.

Arjan Nobel

Universiteit Leiden, Vakgroep Geschiedenis

Gerrit Voerman m.m.v. Lucas Osterholt, *De vvd Visueel. Liberale affiches in de Twintigste Eeuw* (Amsterdam: Boom, 2008) 128 p. ISBN 978-90-8506-539-5.

Dit boek geeft in 128 pagina's een aantrekkelijk vormgegeven overzicht van de affiches van de vvd en zijn voorlopers. Het boek is uitgebracht naar aanleiding van het zestig jarig bestaan van de op 24 januari 1948 opgerichte vvd en met steun van deze partij tot stand gekomen. Jan van Zanen, voorzitter van de jarige partij, schreef het voorwoord. De auteurs plaatsen de liberale affiches in de algemene geschiedenis van dit politieke propagandamiddel. Zoals Gerrit Voerman in *Om de stembus. Verkiezingsaffiches 1918-1998* (1992, 2002) al betoogde kan de veranderende vormgeving worden gezien als een afgeleide van de politieke geschiedenis. Eind negentiende, begin twintigste eeuw bestond het politieke beeldaffiche nog niet. Bij de verkiezingen, via districten, werd gebruik gemaakt van tekstaffiches met daarop de naam van de te verkiezen persoon en de namen van de personen die de verkiesbare steunden.

Het affiche nam in belang toe met de stapsgewijze groei van het electoraat naar het algemeen mannenkiesrecht (1917) en het algemeen vrouwenkiesrecht (1919). Toen werd ook het districtenstelsel opgeheven en werd de concurrentie tussen de partijen meer ideologisch in het dan al sterk verzuilde Nederland. In de jaren 1920 en 1930 droegen de politieke affiches een zwaar ideologische boodschap uit. Katholieken, protestanten, maar vooral socialisten maakten gebruik van een duidelijke beeldtaal. De vooroorlogse liberalen profileerden zich moeizamer. Als zuil was het liberalisme het minst ontwikkeld. Men greep daarom naar een begrip als 'Algemeen'. Ook omarmden de liberalen het 'nationale' en de monarchie; oranje is een terugkerende kleur. Daarin waren zij echter zeker niet uniek: nationale symbolen werden door alle partijen met uitzondering van socialisten en communisten ruim en graag gebruikt. Een gevoel van bedreiging sprak uit diverse vooroorlogse liberale affiches, waarin de Nederlandse stemmer, geplaatst tussen de 'zwarten' (de klerikalen) en de 'roden' (de socialisten), zich naar twee kanten moest verdedigen.